

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

пр. Перемоги, 10, м. Київ, 01135, тел. (044) 481-32-21, факс (044) 236-1049

E-mail: ministry@mon.gov.ua, код ЄДРПОУ 38621185

Від 28.10.14 № 1/9-557
На № _____ від _____

Департаменти (управління) освіти і
науки обласних, Київської міської
державних адміністрацій

Інститути післядипломної педагогічної
освіти, Київський університет ім. Б.
Грінченка

Методичні рекомендації щодо
взаємодії педагогічних працівників у навчальних
закладах та взаємодії з іншими органами і службами
щодо захисту прав дітей

Міністерство надсилає для практичного використання методичні
рекомендації щодо взаємодії педагогічних працівників у навчальних закладах та
взаємодії з іншими органами і службами щодо захисту прав дітей.

Просимо довести їх до відома керівників навчальних закладів, працівників
психологічної служби системи освіти та педагогічних працівників.

Додаток: на 19 арк.

Заступник Міністра -
керівник апарату

О.С. Дніпров

Березіна Н. О., 481-32-31
Панок В.Г., 252-70-11

Методичні рекомендації щодо
взаємодії педагогічних працівників у навчальних закладах та взаємодії з
іншими органами і службами щодо захисту прав дітей

Відповідно до Закону України „ Про охорону дитинства” та Конвенції ООН про права дитини, кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність, захист гідності та найкраще забезпечення її інтересів.

Проблема соціально - правового захисту дітей є актуальною для України особливо сьогодні, в часи складної ситуації на Сході України, політичної, економічної та соціальної нестабільності.

Держава здійснює захист дитини від усіх форм насильства, образ, недбалого й жорстокого поводження з нею, залучення до найгірших форм дитячої праці, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють, в першу чергу, на законодавчому рівні.

Дитина - правовий статус особи до досягнення нею повноліття. Малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

Законні представники дитини - батьки, усиновителі, батьки-вихователі, прийомні батьки, патронатні вихователі, опікуни, піклувальники, представники закладів, інші особи, які виконують функції опікунів і піклувальників.

Жорстоке поводження з дитиною - будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною в сім'ї або поза нею

Фізичне насильство над дитиною – дії із застосуванням фізичної сили стосовно дитини, направлені на спричинення їй фізичного страждання, що заборонені законом. Фізичне насильство в сім'ї передбачає умисне нанесення одним членом іншому побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести до смерті, порушення фізичного або психічного здоров'я, посягання на його честь і гідність.

Сексуальне насильство або розбещення – протиправне посягання однієї особи на статеву недоторканість іншої, дії сексуального характеру стосовно дитини, що проявляються як згвалтування, сексуальні домагання, непристойні пропозиції, будь-які образливі дії сексуального характеру.

Психологічне насильство – вплив однієї особи (групи осіб) на психіку дитини, з використанням словесних образ, погроз, переслідування, залякування, критика, маніпуляції, що може призвести до виникнення у дитини пригніченого або хронічного тривожного стану, затримки чи відставання психоемоційного, когнітивного, соціального та фізичного розвитку тощо.

Наводимо перелік ознак, які можуть вказувати на жорстоке поводження з дитиною та потребують негайного реагування.

Ознаками психологічного насильства можуть бути:

замкнутість, тривожність, страх, або навпаки, демонстрація повної

відсутності страху, ризикована, зухвала поведінка;
неврівноважена поведінка;
агресивність, напади люті, схильність до руйнації, нищення, насильства;
уповільнене мовлення, нездатність до навчання, відсутність знань відповідно до віку (наприклад, невміння читати, писати, рахувати);
синдром «маленького дорослого» (надмірна зрілість та відповідальність);
уникання однолітків, бажання спілкуватися та гратися зі значно молодшими дітьми;
занижена самооцінка, наявність почуття провини;
швидка стомлюваність, знижена спроможність до концентрації уваги;
демонстрація страху перед появою батьків та/або необхідністю йти додому, небажання йти додому;
схильність до «мандрів», бродяжництва;
депресивні розлади;
спроби самогубства;
вживання алкоголю, наркотичних речовин;
наявність стресоподібних розладів психіки, психосоматичних хвороб;
насильство стосовно тварин чи інших живих істот;
приналежність батьків, осіб, які їх замінюють, до деструктивних релігійних сект.

Ознаками фізичного насильства можуть бути:

повідомлення дитини, що батьки, інші члени сім'ї застосовують до неї, або іншої дитини фізичне насильство, погрожують вигнати з дому, перемістити до іншого місця проживання (віддати до інтернатного закладу, влаштувати до лікарні, помешкання інших родичів тощо), про наявність небезпеки з боку тварин, що утримуються у неї вдома;

прагнення дитини приховати травми та обставини їх отримання (відмова дитини роздягатись; носити одяг, що не відповідає сезону);

зміщення суглобів (вивихи), переломи кісток, гематоми, подряпини;

синці на тих частинах тіла, на яких вони не повинні з'являтися, коли дитина грається (наприклад, на щоках, очах, губах, вухах, сідницях, передпліччях, стегнах, кінчиках пальців тощо);

рвані рани і переломи в області обличчя, травматична втрата зубів;

травми ока (крововиливи, відшарування сітківки тощо);

забиті місця на тілі, голові або сідницях, які мають виразні контури предмета (наприклад, пряжки ременя, лозини);

скарги дитини на головний біль, біль у животі, зовнішні запалення органів сечовивідної і статеві систем;

рани і синці у різних фазах загоєння на різних частинах тіла (наприклад, на спині та грудях одночасно);

сліди від укусів;

незвичні опіки (цигаркою або гарячим посудом).

Ознаками економічного насильства, занедбання дитини можуть бути:

постійне голодування через нестачу їжі;
вага дитини в значній мірі не відповідає її віковій нормі (за визначенням медичного працівника);
часті запізнення до школи, брудний одяг, одягання не за погодою;
пропуски занять у школі;
втомлений і хворобливий вигляд;
загальна занедбаність;
нестача необхідного медичного лікування (дитину не водять до лікаря),
неліковані зуби;
залишення дитини батьками під наглядом незнайомих осіб (в тому числі, які перебувають у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння);
залишення дитини дошкільного віку без догляду впродовж тривалого часу як у помешканні, так і на вулиці, в тому числі із сторонніми особами;
відсутність іграшок, книжок, розваг тощо;
антисанітарні умови проживання, відсутність постільної білизни (або постільна білизна рвана та брудна), засобів гігієни;
нігті, волосся у дитини нестрижені і брудні;
у дитини постійні інфекції, спричинені браком гігієни;
залучення дитини до трудової діяльності (з порушенням чинного законодавства);
дитина жебракує, втікає з дому;
відставання дитини в розвитку (фізичному, емоційному розвитку): розвитку дрібної моторики, пізнавальних здібностей, соціальних навичок та навичок міжособистісного спілкування) внаслідок педагогічної занедбаності.

Ознаками сексуального насильства можуть бути:

знання термінології та жаргону, зазвичай не властивих дітям відповідного віку;
захворювання, що передаються статевим шляхом;
синдром «брудного тіла»: постійне настирливе перебування у ванній, під душем;
уникнення контактів з ровесниками;
дитяча або підліткова проституція;
вагітність;
вчинення сексуальних злочинів;
сексуальні домагання до дітей, підлітків, дорослих;
нерозбірлива та/або активна сексуальна поведінка;
створення та реалізація дитиною сексуальних сценаріїв в іграх за допомогою іграшок та ляльок;
відсутність догляду за собою;
боязнь чоловіків, конкретних людей;
синці на внутрішній стороні стегон, на грудях і сідницях, людські укуси.
Педагогічним працівникам доцільно звертати увагу на ознаки, що вказують на ймовірність виникнення ризиків для життя, здоров'я та розвитку дитини.

Зокрема до таких ризиків, можна крім іншого віднести ситуації, коли батьки або особи, які їх замінюють:

не цікавляться навчальною діяльністю дитини, вихованням в дошкільному навчальному закладі (не відвідують батьківських зборів, не контактують з педагогами закладу, не готують дитину до участі у позаурочних та позашкільних заходах);

під час відвідування навчального закладу перебувають у стані алкогольного сп'яніння або під дією наркотичних речовин. Наявні повідомлення дітей, осіб, знайомих із сім'єю, про факти надмірного вживання алкоголю, наркотичних речовин, схильності до азартних ігор та відвідування ігрових клубів;

систематично проявляють агресивну поведінку до працівників закладу освіти, батьків інших дітей;

ігнорують рекомендації працівників закладу освіти щодо виховання дитини, що призводить або може призвести до затримки її розвитку, погіршення емоційного стану, здоров'я, соціальної ізоляції та інших несприятливих наслідків;

не дотримуються санітарно-гігієнічних норм та правил безпечної поведінки (що призводить до виникнення ризику інфікування дитини);

мають ознаки пригніченого психоемоційного стану, розладів психічного здоров'я, суїцидальної поведінки, що ускладнює процес догляду та виховання дитини;

не забезпечують необхідного медичного догляду за дитиною, що може призвести до серйозних порушень здоров'я;

жорстоко поводяться з членами сім'ї (одним із батьків, іншою дитиною, іншою особою), з домашніми тваринами;

допускають перебування в помешканні, де проживає дитина, сторонніх осіб, схильних до вживання алкоголю, наркотичних речовин;

не забезпечують дитину кишеньковими коштами;

перекладають відповідальність за догляд за молодшими дітьми на інших.

Діти мають:

знижену здатність контролювати свою поведінку;

демонстративну хоробрість;

агресію стосовно інших дітей або дорослих;

ознаки бродяжництва;

бажання і змогу перебувати у вечірній і нічний час на вулиці без супроводу дорослих, відвідувати комп'ютерний клуб.

За визначенням Закону України «Про соціальні послуги» складними визначаються такі життєві обставини, що об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи, наслідки яких вона не може подолати самотійно (інвалідність, часткова втрата рухової активності у зв'язку із станом здоров'я, самотність, сирітство, безпритульність, відсутність житла або роботи, насильство, зневажливе ставлення та негативні стосунки в сім'ї, малозабезпеченість, психологічний чи психічний розлад, стихійне лихо, катастрофа тощо).

Діти, які опинились у складних життєвих обставинах, - діти, які потрапили в обставини, що порушують їх повноцінну життєдіяльність та розвиток, у подоланні наслідків яких вони потребують допомоги (проживають у сім'ях, у яких батьки або особи, що їх замінюють, ухиляються від виконання батьківських обов'язків; залишилися без батьківського піклування; систематично самовільно залишають місце постійного проживання (перебування); зазнали фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства; розлучені із сім'єю та не є громадянами України).

Відповідно до Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України України від 21 листопада 2013 р. № 896, до сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, належать сім'ї (особи), які не можуть самотійно подолати або мінімізувати негативний вплив, зокрема, таких обставин:

- 1) жорстоке поводження з дитиною в сім'ї;
- 2) відсутність постійного місця роботи у працездатних членів сім'ї (особи);
- 3) відсутність житла, призначеного та придатного для проживання;
- 4) відбування покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, взяття під варту одного з членів сім'ї (особи), насильство в сім'ї (у тому числі щодо дитини);
- 5) тривала хвороба, встановлена інвалідність (у тому числі дітей), вроджені вади фізичного та психічного розвитку, малозабезпеченість, безробіття одного з членів сім'ї (особи), що негативно впливає на виконання батьківських обов'язків, призводить до неналежного утримання дитини та догляду за нею;
- 6) спосіб життя, внаслідок якого один із членів сім'ї (особа) частково або повністю не має здатності чи можливості самотійно піклуватися про особисте життя та брати участь у суспільному житті;
- 7) ухилення батьків від виконання обов'язків з виховання дитини;
- 8) відібрання у батьків дитини без позбавлення батьківських прав;
- 9) стихійне лихо;
- 10) дискримінація осіб та/або груп осіб.

Насильство в сім'ї - будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї стосовно іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю (стаття 1 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї»).

Недбале ставлення до дитини передбачає таку поведінку батьків (осіб, які їх замінюють), яка призводить до свідомого або неусвідомленого незадоволення дорослими життєво важливих потреб дитини, пов'язаних з її виживанням, здоров'ям та повноцінним розвитком.

Бездоглядність – відсутність або недостатність контролю за поведінкою або заняттями дітей і підлітків, виховного впливу на них з боку батьків або осіб, які їх

замінюють.

Законом України “Про освіту” та іншими нормативними документами встановлюються права та обов’язки учнів та вчителів. Дотримуючись їх, можна досягти врегулювання конфліктів між цими сторонами та дотримання і контролю закону з обох сторін.

Згідно з наказом Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров’я України від 19.08.2014 № 564/863/945/577 «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення», який зареєстрований в Міністерстві юстиції України 10.09.2014 за № 1105/25882) заклади освіти :

здійснюють приймання звернень та повідомлень про випадки жорстокого поводження щодо дитини;

терміново(протягом однієї доби) передають повідомлення у письмовій формі до служби у справах дітей, органів внутрішніх справ про випадок жорстокого поводження з дитиною чи загрози його вчинення;

у межах компетенції вживають заходів щодо виявлення і припинення фактів жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення в закладах освіти;

організують роботу психологічної служби системи освіти з дітьми, які постраждали від жорстокого поводження;

проводять роз’яснювальну роботу з батьками та іншими учасниками навчально–виховного процесу із запобігання, протидії негативним наслідкам жорстокого поводження з дітьми.

Згідно зі статтями 21, 22 Закону «Про освіту» соціальні педагоги та практичні психологи є головною ланкою в структурі психологічної служби системи освіти і їхня діяльність регламентується Положенням про психологічну службу системи освіти України, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 02.07.2009 № 616 та зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 23 липня 2009 року за № 687/16703.

Завдання соціального педагога - допомога загальноосвітньому навчальному закладу в:

а) формуванні в учнів комплексу знань, навичок та вмінь, необхідних для: самопізнання, доцільного розвитку власної інтенційної спрямованості, засвоєння норм соціальної поведінки, гармонізації внутрішньоособистісних та загальносуспільних інтересів, уміння вибудовувати загальноприйнятливий стиль своїх стосунків із навколишніми

б) соціально-педагогічній корекції поведінки вихованців, доцільній вибірковості їхніх соціальних зв’язків;

в) соціально-педагогічній профілактиці девіантної поведінки підлітків;

г) координації взаємодії різноманітних соціальних інститутів у ході розв’язання найгостріших соціальних проблем;

д) можливій реабілітації несприятливого соціуму.

В загальноосвітніх навчальних закладах, де відсутня посада

соціального педагога (практичного психолога) ці обов'язки покладаються на заступників директора.

Педагогічні працівники, медичний та господарсько-обслуговуючий персонал навчального закладу при виявленні ознак чи факторів, що можуть вказувати на складні життєві обставини, жорстоке поводження з дитиною або ризики щодо їх виникнення стосовно дитини, передають соціальному педагогу/практичному психологу, а у разі їх відсутності заступникові директора (класному керівнику) чи безпосередньо керівникові навчального закладу (директорові) інформацію про дитину з метою планування подальших дій щодо її захисту.

У випадках виникнення підозри щодо жорстокого поводження з дитиною або якщо є реальна загроза його вчинення (удома, з боку однолітків, з боку інших працівників навчального закладу або інших осіб пропонуємо працівникові психологічної служби діяти в такий спосіб.

Працівник психологічної служби (практичний психолог, соціальний педагог) може запросити на зустріч дитину, стосовно якої поступила інформація про жорстоке поводження щодо неї. Зустріч може проходити у кабінеті психолога, соціального педагога чи в окремому приміщенні.

При зустрічі, варто познайомити дитину з темою сьогоднішньої розмови, уникаючи таких сугестивних слів як: «важкий», «страшний», «насильство» і т.д.

Основною метою бесіди з дитиною – є отримання повного обсягу інформації про те, що відбулося в ході спонтанної розповіді дитини.

Під час розмови фахівець має сидіти поруч із дитиною, не допускаючи розділення столом; спілкуючись з дитиною необхідно демонструвати повагу щодо неї, намагатись створити атмосферу довіри (наприклад пригостити дитину чаєм).

У процесі розмови фахівець повинен з'ясувати терміни подій які відбулися з дитиною та отримати їх опис для цього варто ставити цілеспрямовані запитання про насильство:

- a. про характер насильства, якщо воно було;
- b. часу і обставин;
- c. про людину, що заподіяла насильство;
- d. з'ясувати місце події;
- e. опис оточення;
- f. коли це трапилося, у який час – уранці, вдень, увечері, вночі, у яку пору року і т.д.

Якщо дитині важко розказувати про події, які вона пережила, необхідно запропонувати відтворити травмуючу ситуацію за допомогою, наприклад, малюнку; за допомогою предметів, наприклад, ляльок.

На при кінці бесіди необхідно емоційно підтримати дитину (заспокоїти), подякувати за розповідь, не зважаючи на отримані результати.

Якщо дитина підтвердила, що пережила жорстоке ставлення, необхідно провести документування отриманих від неї фактів за протоколом (що додається 1-Н).

Після заповнення протоколу, працівнику психологічної служби необхідно віддати його оригінал директору навчального закладу чи його заступнику, копію протоколу необхідно залишити у себе.

Працівник психологічної служби повинен дотримуватись принципу конфіденційності щодо дитини-жертви, особливо у межах навчального закладу.

Працівнику психологічної служби необхідно провести зустріч з батьками (чи опікунами) постраждалої дитини, провести зустріч з батьками учнів-кривдників (якщо інцидент насильства відбувся серед учнів).

Скласти план психологічної реабілітації жертви та її кривдника, особливо, якщо останнім виступає інший учень (учні) закладу. За необхідності потрібно залучити фахівця з місцевого центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Протокол про отримання відомостей про вчинення насильства над дитиною або реальну загрозу його вчинення

№ п/п	Зміст інформації	Заповнюється працівником психологічної служби
1.	Дата і точний час події:	(короткий опис)
2.	Місце події:	- було вчинено насильство в сім'ї, - було вчинено насильство в умовах навчального закладу - існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї, - існує реальна загроза вчинення насильства в умовах навчального закладу (необхідне підкреслити)
3.	Учасники події:	
4.	Жертва (жертви):	(стать, ППП, клас, школа, навчальний заклад)
4.1.	Нападник (и), кривдник:	(стать, ППП, клас, школа, навчальний заклад; якщо – дорослий – описати прикмети)
4.2.	Співучасники	(ППП, клас, школа, навчальний заклад; якщо – дорослий – описати прикмети, стать)
4.3.	Свідки:	(стать, ППП, клас, школа, навчальний заклад; якщо – дорослий – описати прикмети)
5.	Вид насильства	- Фізичне - Психологічне - Сексуальне - Економічне (необхідне підкреслити)
6.	Потерпіла (лий, лі) потребує допомоги	- Медичної - Психологічної - Психолого-соціальної реабілітації - Юридичної - Відвідування працівника соціальної служби - інше (вказати) _____ (необхідне підкреслити)
7.	Ужиті заходи	- надано медичну, психологічну, юридичну допомогу;

		- рекомендовано направити до центру медико-соціальної реабілітації, кризового центру для жертв насильства в сім'ї. дітей та молоді та інше вказати); (необхідне підкреслити)
8.	Про цей випадок проінформовано:	
8.1.	Директора навчального закладу або його заступника:	(ППП, посада, дата, час)
	З цим протоколом ознайомлений, копію одержав:	(підпис, дата, час)
8.2.	Батьки або особи що їх замінюють:	(ППП, дата, час, телефон)
	З цим протоколом ознайомлений, копію одержав:	(підпис, дата, час)
8.3.	Копію протоколу надіслано:	(міліція у справах дітей, опікунська рада і т.п.; точна назва, дата)
9.	Цей протокол зберігається у працівника служби і не підлягає знищенню чи вилученню протягом п'яти років	(дата і час складання протоколу; особистий підпис працівника служби)

У випадках, коли працівник психологічної служби став свідком жорстокого поводження з дитиною в умовах навчального закладу (з боку однолітків, з боку інших працівників навчального закладу або інших осіб), рекомендується наступний порядок дій.

Вжити заходів для припинення насильства або жорстокого поводження.

Забороняється застосовувати фізичну силу до учасників інциденту.

Якомога швидше повідомити представника служби охорони навчального закладу, вчителів, інших дорослих.

Після припинення інциденту у разі необхідності необхідно надати постраждалому першу медичну допомогу: супроводити дитину для обстеження стану її здоров'я до медичного пункту закладу, а у разі необхідності – до відповідного закладу охорони здоров'я з метою надання медичної допомоги і документування фактів жорстокого поводження.

В кабінеті психолога чи соціального педагога (в окремому приміщенні) провести первинне опитування учасників інциденту: жертви, кривдника чи (кривдників), свідків. Скласти протокол 2-Н (додається).

З метою надання первинної психологічної допомоги, з'ясування обставин ситуації жорстокого поводження і документування фактів, спочатку необхідно провести зустріч з постраждалою дитиною якщо її фізичний стан це дозволяє. Фахівцеві слід терпляче вислухати розповідь дитини та запротоколювати її інтерпретацію подій.

Працівнику психологічної служби в цій ситуації недоречно:
бути нетерплячим та перебивати опитуваних;
намагатися завершити думки учасників інциденту, їх висловлювання;
втрачати зоровий контакт з учасниками інциденту, жестами та рухами тіла
демонструвати неухважність;
відповідати недоладно;
змінювати предмет розмови;
залякувати постраждалу дитину (в тому числі тим, що її родичів буде суворо
покарано, якщо дитина постраждала від жорстокого поводження з боку рідних
людей);
залякувати інших учасників інциденту – нападника, свідків;
критикувати учасників інциденту або глузувати з них;
вносити оцінні судження на адресу учасників інциденту.

Після проведеного опитування постраждалого не залишати його наодинці
(доручити постраждалого до приходу батьків класному керівнику, вихователю,
іншому педагогічному працівнику).

Провести бесіду з кривдником дитини і внести його бачення подій до
протоколу – 2 - Н.

При спілкуванні з кривдником фахівцю психологічної служби доречно
представитися, пояснити доцільність даної бесіди; попередити про необхідність
складення протоколу; розмовляти спокійно, демонструючи врівноваженість;
дотримуватися позиції: «Я виконую свої обов'язки»; уникати оцінних суджень,
засуджувати, намагатися «виховувати».

Розмову слід проводити таким чином, щоб вона була для винуватця
(винуватців) сигналом, що він не може розраховувати на подальшу безкарність.

Провести співбесіду (співбесіди) з учасниками (свідками) інциденту.
Співбесіди відбуваються з кожним учасником окремо. Їх результати заносяться до
протоколу.

Оформлений належним чином Протокол – 2 – Н з підписом працівника
психологічної служби подається керівництву навчального закладу і підписується. У
разі відмови від підпису працівник психологічної служби у графі 6.1 фіксує: «від
підпису відмовився (відмовилась)», ставить дату і час.

Копію цього протоколу працівник психологічної служби надає за вимогою
батькам або особам, що їх замінюють, законним представникам всіх учасників
інциденту або представникам правоохоронних органів фіксуючи дату і час видачі
копії.

Протокол зберігається у працівника служби протягом п'яти років і є
документом суворої звітності.

Якщо дитина зазнала жорстокого поводження з боку працівників закладу, з
боку учнів закладу - адміністрація навчального закладу на цій підставі зобов'язана
провести службове розслідування, притягнути до дисциплінарної відповідальності
винних і обов'язково повідомити про виявлений факт насильства.

У навчальних закладах із означеної проблеми ведеться відповідна документація, зразки бланку повідомлення про дитину, яка постраждала від жорстокого поводження або стосовно якої існує загроза його вчинення та журналу обліку звернень та повідомлень про жорстоке поводження з дітьми або загрозу його вчинення, затверджені наказом від 19.08.2014 № 564/863/945/577, який направлений для впровадження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення. (лист МОН від 29.09.14 № 1/9-498).

Працівнику психологічної служби (практичному психологу, соціальному педагогу) необхідно скласти план роботи з психологічної реабілітації постраждалих та кривдника (кривдників), якщо останнім є інший учень або співробітник навчального закладу.

Протокол - 2 - Н
дій працівника психологічної служби

у випадку, коли він стає свідком насильства або жорстокого поводження з дитиною

№	Зміст інформації	Заповнюється працівником психологічної служби
1.	Що спостерігав працівник служби особисто в якості свідка події:	(короткий опис)
2.	Дата і точний час події:	
3.	Місце події:	
4.	Учасники події:	-----
4.1.	Жертва (жертви):	(стать, ППІ, клас, школа, навчальний заклад)
4.2.	Нападник (и), кривдник:	(стать, ППІ, клас, школа, навчальний заклад; якщо – дорослий – описати пикмети)
4.3.	Співучасники	(стать, ППІ, клас, школа, навчальний заклад; якщо – дорослий – описати пикмети)
4.4.	Свідки:	(ППІ, клас, школа, навчальний заклад; якщо – дорослий – описати пикмети, стать)
5.	Що зробив працівник служби для припинення насильства або жорсткого поводження і це можуть підтвердити свідки:	(короткий опис)
6.	Про цей випадок проінформовано:	-----
6.1.	Директора навчального закладу або його заступника:	(ППІ, посада, дата, час)
	З цим протоколом ознайомлений, копію одержав:	(підпис, дата, час)
6.2.	Батьки або особи що їх замінюють:	(ППІ, дата, час, телефон)
	З цим протоколом ознайомлений, копію одержав:	(підпис, дата, час)
6.3.	Копію протоколу надіслано:	(міліція у справах дітей, опікунська рада і т.п.; точна назва, дата)

7.	Цей протокол зберігається у працівника служби і не підлягає знищенню чи вилученню протягом п'яти років	(дата і час складання протоколу; особистий підпис працівника служби)
----	--	--

Основними питаннями які потребують міжвідомчої взаємодії є:

- робота у випадках виявлення факту та розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення.
- робота з дітьми, які мають проблеми у поведінці (делінквентна, девіантна поведінка);
- робота з дітьми, схильними до проявів суїцидальної поведінки;
- робота з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах ;
- робота з дітьми з особливими освітніми потребами;
- робота з батьками, які ухиляються від належного виконання своїх батьківських обов'язків;
- робота з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах тощо.

1.Органи опіки та піклування.

Відповідно до статті 11 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (від 13 січня 2005 року № 2342-IV) органами опіки та піклування є державні адміністрації районів, районів міста Києва, виконавчі органи міських чи районних у містах, сільських, селищних рад.

Безпосереднє ведення справ та координація діяльності стосовно дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, покладено на служби у справах дітей.

Піклування - влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в сім'ї громадян України, які перебувають переважно в сімейних, родинних відносинах із цими дітьми з метою забезпечення їх виховання, освіти, розвитку, захисту їх прав та інтересів (глава 19 Сімейного кодексу України).

Опікуни, піклувальники є законними представниками інтересів дитини без спеціальних на те повноважень, несуть відповідальність за життя, здоров'я, фізичний і психічний розвиток дитини, яка знаходиться під їх опікою, піклуванням.

Оформлення над дитиною опіки та піклування, права та обов'язки опікунів, піклувальників регулюються Сімейним і Цивільним кодексами України.

Опіка встановлюється над дітьми, які не досягли чотирнадцяти років, а піклування - над дітьми віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

Над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, опіка, піклування встановлюється органами опіки та піклування або судом.

Комісія з питань захисту прав дітей: координація роботи щодо підготовки проектів рішень та інших документів щодо захисту прав дітей, організації профілактичних заходів.

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866 «Про затвердження Типового положення про комісію з питань захисту прав дитини» Комісія відповідно до покладених на неї завдань:

розглядає та подає пропозиції до індивідуального плану соціального захисту дитини, яка опинилася у складних життєвих обставинах, дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, який складається за затвердженою формою;

розглядає питання, у тому числі спірні, які потребують колегіального вирішення, зокрема: реєстрація народження дитини, батьки якої невідомі; надання дозволу бабі, діду, іншим родичам дитини забрати її з пологового будинку або іншого закладу охорони здоров'я, якщо цього не зробили батьки дитини; позбавлення та поновлення батьківських прав; вирішення спорів між батьками щодо визначення або зміни прізвища та імені дитини; вирішення спорів між батьками щодо визначення місця проживання дитини; участь одного з батьків у вихованні дитини; побачення з дитиною матері, батька, які позбавлені батьківських прав; визначення форми влаштування дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування; встановлення і припинення опіки, піклування; утримання і виховання дітей у сім'ях опікунів, піклувальників, прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу та виконання покладених на них обов'язків; збереження майна, право власності на яке або право користування яким мають діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування; розгляд звернень дітей щодо неналежного виконання батьками, опікунами, піклувальниками обов'язків з виховання або щодо зловживання ними своїми правами; інші питання, пов'язані із захистом прав дітей.

2. Служби у справах дітей.

Служба у справах дітей проводить свою діяльність у відповідності до Постанови Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2007 № 1068 «Про затвердження типових положень про службу у справах дітей».

Співпраця органів освіти, навчальних закладів із службою у справах дітей відбувається стосовно таких категорій дітей, як: бездоглядні; безпритульні; діти-сироти і діти, які залишилися без піклування батьків; діти, які проживають у сім'ях, де батьки або особи, котрі їх замінюють, ухиляються від виконання батьківських обов'язків; діти, стосовно яких учинено насильство. Планування та спільні рейди щодо обстеження житлово-побутових умов проживання дитини, підготовка відповідних висновків, подання.

До служби у справах дітей звертаються у разі виявлення фактів щодо:

відсутності у дитини свідоцтва про народження, порушення прав дитини на житло, майно, отримання загальної середньої освіти та інших прав;

смерті батьків;

залишення дитини без батьківського піклування внаслідок направлення батьків, або законних представників на довготривале стаціонарне лікування, невідкладної госпіталізації, ув'язнення, зникнення без вісти, від'їзду на заробітки на тривалий термін тощо;

фізичного, психологічного, сексуального, економічного насильства над

дитиною, систематичного недбалого ставлення до дитини з боку батьків, осіб, які їх замінюють, в тому числі залишення дитини без догляду або у ситуації небезпеки;

залежності батьків, осіб, які їх замінюють, від алкоголю, наркотичних речовин, азартних ігор;

наявності у батьків дитини, осіб, які їх замінюють, ознак розладів психічного здоров'я, що впливають на їхню спроможність забезпечити належний догляд за дитиною;

експлуатації дитини, втягнення її до жебракування, заохочення до вживання алкоголю, наркотичних речовин;

проживання дитини в антисанітарних умовах, що може призвести до погіршення стану її здоров'я;

частих випадків перебування в помешканні, де проживає дитина, сторонніх осіб з метою вживання алкоголю, наркотичних речовин;

занедбаного зовнішнього вигляду дитини;

систематичного недотримання батьками, особами, які їх замінюють, санітарно-гігієнічних норм (брудні шкіра, волосся, одяг, білизна дитини);

недостатнього харчування дитини;

залишення дитиною постійного сімейного помешкання без згоди батьків, осіб, які їх замінюють;

самовільного залишення дитиною навчального закладу (систематичні порушення шкільної дисципліни);

самотійного проживання дитини в помешканні без дорослих.

3.Кримінальна міліція у справах дітей.

На виконання статті 5 Закону України "Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей", пункту 11 Положення про Міністерство внутрішніх справ України, затвердженого Указом Президента України від 06 квітня 2011 року № 383 та згідно наказу Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2012 р.№ 1176 "Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей " (zareєстрований в Міністерстві юстиції України 15 січня 2013 р. за № 121/22653) працює Кримінальна міліція у справах дітей.

До повноважень Кримінальної міліції у справах дітей належить організація та здійснення заходів щодо:

профілактики з дітьми в навчальних закладах, за місцем проживання з метою запобігання вчиненню ними адміністративних і кримінальних правопорушень;

індивідуальної профілактики з дітьми, що вчинили адміністративні та кримінальні правопорушення, були засуджені до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, звільненими зі спеціальних виховних установ;

ужиття заходів щодо недопущення рецидивної злочинності серед дітей;

установлення місцезнаходження дітей у разі їх безвісного зникнення;

розкриття кримінальних правопорушень, учинених дітьми;

виявлення та припинення фактів жорстокого поводження з дітьми, учинення стосовно них насильства, у тому числі батьками, законними представниками;

організація надання правової та психологічної допомоги дітям, які є потерпілими в кримінальному провадженні чи стали свідками кримінального правопорушення.

Навчальні заклади повідомляють відділ кримінальної міліції у справах дітей у разі виявлення фактів про те, що: батьки дитини, інші особи залучають дитину до праці, яка є шкідливою для її здоров'я, заважає навчанню, пов'язана з продажем алкоголю, наркотичних речовин тощо; батьки дитини, інші особи заохочують дитину до вживання алкоголю, наркотичних речовин; батьки дитини, інші особи втягують або примушують дитину до жебракування, крадіжок тощо; дитина зазнає фізичного, сексуального, психологічного, економічного насильства.

4. Органи охорони здоров'я.

Згідно постанови Кабінету Міністрів України від 28 листопада 2007 р. № 1364 «Про затвердження Типового положення про відділ охорони здоров'я районної державної адміністрації» відділ охорони здоров'я організовує відповідно до законодавства роботу з охорони материнства дитинства, контролює стан здоров'я дітей та забезпечує в установленому законодавством порядку розгляд звернень громадян, контролює проведення цієї роботи в закладах охорони здоров'я.

Керівник навчального закладу направляє дитину до закладу охорони здоров'я у супроводі педагогічного працівника (класного керівника, вихователя, вчителя або медичної сестри) у разі виявлення потреби дитини у негайному чи додатковому медичному огляді або лікуванні.

5. Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2013 р. № 573 «Про затвердження Загального положення про центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді» Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді :

здійснює виявлення та веде облік: сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах; осіб з числа випускників інтернатних закладів; дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа; прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, сімей опікунів, піклувальників; осіб з інвалідністю; осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі; осіб, які зазнали жорстокості та насильства, постраждали від торгівлі людьми, залучалися до найгірших форм дитячої праці;

проводить оцінку потреб дитини, сім'ї та молодої особи, обстеження матеріально-побутових умов за згодою сім'ї, визначає планування та методи соціальної роботи;

здійснює у разі потреби соціальний супровід та надання соціальних послуг, зокрема: забезпечує надання необхідних соціальних послуг особам, які зазнали жорстокості та насильства, постраждали від торгівлі людьми; забезпечує соціальну підтримку ВІЛ-інфікованих дітей, молоді та членів їх сімей; здійснює заходи із соціального патронажу осіб, які відбували покарання у вигляді обмеження волі або

позбавлення волі на певний строк, у тому числі за повідомленням установ виконання покарань; здійснює соціальну та психологічну адаптацію дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа з метою підготовки до самостійного життя; інформує населення про форми сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; надає юридичну, психологічну та соціальну допомогу дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, особам з їх числа, а також їх біологічним батькам, опікунам, піклувальникам, прийомним батькам, батькам-вихователям та усиновлювачам; здійснює соціальне супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу; бере участь у підготовці до самостійного життя дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, з числа випускників інтернатних закладів;

інформує сім'ї, дітей та молодь про можливість отримання інших видів соціальної допомоги і послуг;

проводить у сім'ях, серед дітей та молоді за місцем проживання інформаційно-просвітницьку роботу, спрямовану на формування стандартів позитивної поведінки, здорового способу життя шляхом розповсюдження соціальної реклами і проведення консультацій;

впроваджує нові соціальні технології, спрямовані на виявлення отримувачів соціальних послуг на ранніх стадіях життєвих проблем; формує навички відповідального батьківства, здійснює профілактику соціального сирітства;

узагальнює на місцевому рівні статистичні та готує інформаційно-аналітичні матеріали стосовно проведеної соціальної роботи, які подає регіональному центру та відповідному місцевому органу виконавчої влади з питань соціального захисту населення;

дотримується державних стандартів і нормативів під час проведення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;

забезпечує захист персональних даних сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах, відповідно до Закону України "Про захист персональних даних".

Органи освіти та навчальні заклади звертаються до Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді для вирішення питань щодо дітей, які знаходяться у складній життєвій ситуації у зв'язку з інвалідністю, хворобою, сирітством, безпритульністю, малозабезпеченістю, конфліктами і жорстоким ставленням у сім'ї.

Працівники психологічної служби системи освіти України, реалізуючи заходи спільно з представниками інших органів і служб у справах дітей, діють виключно в межах повноважень, визначених Положенням про психологічну службу системи освіти.

Будь - які додаткові відомості та інформація про клієнтів психологічної служби можуть надаватися представникам органів і служб виключно з дозволу

керівника (директора) навчального закладу в узагальненій формі із забезпеченням принципу конфіденційності.

У зв'язку з проведенням АТО на території певних областей, районів, міст соціальні педагоги, керуючись статтею 3 Конвенції ООН про права дитини, у взаємодії із службою у справах дітей, центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, центрами реабілітації, притулками, кримінальною міліцією у справах дітей, опікунськими радами тощо, вживає заходів для оперативного вирішення питань, які пов'язані із індивідуальною ситуацією дитини.

Керівникам психологічних служб різних рівнів у наступному навчальному році необхідно забезпечити супервізію (професійних супровід) діяльності практичних психологів і соціальних педагогів, які працюватимуть із вказаною категорією дітей.

У цій роботі варто користуватися листом, який Міністерство направило до органів управління освітою обласних та Київської міської державної адміністрації з переліком методичної літератури та посібників, якими можна скористатися при здійсненні обстеження для встановлення віку дитини, яка залишилась без піклування батьків та потребує соціального захисту (лист МОН від 24.04.14 № 1/9-222).

Нормативно – правова база

1. Конвенція Міжнародної організації праці «Про заборону та негайні дії щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці»;
2. Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства;

3. Сімейний, Кримінальний та Кримінально процесуальний кодекси України, Кодекс України про адміністративні правопорушення;
4. Закон України «Про освіту» від 23 травня 1991 року № 1060-XII;
5. Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III;
6. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 листопада 2001 року № 2789-III;
7. Закон України «Про правила етичної поведінки» від 17 травня 2012 року № 4722;
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 778 «Про затвердження Положення про загальноосвітній навчальний заклад (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ №28 (28-2014-п) від 22.01.2014);
9. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2013 р. № 573 «Про затвердження Загального положення про центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді»;
10. Постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866 «Про затвердження Типового положення про комісію з питань захисту прав дитини»;
11. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2007 р. № 1068 «Про затвердження типових положень про службу у справах дітей»;
12. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2013 року № 895 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах»;
13. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2013 року № 896 «Про затвердження Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб)»;
14. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2004 року № 608 «Про затвердження Типового положення про центр соціально-психологічної допомоги»;
15. Постанова Кабінету Міністрів України від 8 вересня 2005 року № 877 «Про затвердження Типового положення про центр соціально – психологічної реабілітації для дітей та молоді з функціональними обмеженнями»;
16. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2006 року № 148 «Про затвердження типового положення про центр для ВІЛ-інфікованих дітей та молоді»;
17. Наказ Міністерства освіти і науки України від 02.07.2009 року № 616 «Про внесення змін до Положення про психологічну службу системи освіти України (зміни до Положення про психологічну службу системи освіти України, затвердженого наказом Міністерства освіти України від 03.05.99 № 127, зареєстрованого в Мін'юсті 30.12.99 за № 922/4215, виклавши його у новій редакції, що додається), зареєстровано в Міністерстві юстиції України 23 липня 2009 р. за № 687/16703»;

18. Наказ Міністерства освіти і науки України № 434 від 06.09.2000 «Про затвердження Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти » (Із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки № 489 від 29.06.2006) Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 26 вересня 2000 року за № 659/4880;

19. Наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 19.08.2014 року № 564/863/945/577 «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення», який зареєстрований в Міністерстві юстиції України 10.09.2014 за № 1105/25882);

20. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2012 № 1176 “Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей ” (зареєстрований в Міністерстві юстиції України 15 січня 2013 р. за № 121/22653);

21. Наказ Міністерства соціальної політики України від 09.07.2014 № 450 «Про затвердження форм обліку соціальних послуг сім'ям (особам), які перебувають у складних життєвих обставинах» (зареєстровано в Міністерстві юстиції України 4 вересня 2014 р. за № 1076/25853);

22. Наказ Міністерства соціальної політики України від 20.01.2014 № 27 «Про Порядок ведення службами у справах дітей обліку дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах» зареєстровано в Міністерстві юстиції України 4 лютого 2014 р. за № 216/24993 (із змінами, внесеними згідно з наказом Мінсоцполітики № 387 від 16.06.2014).